

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/100/54-61>

Fizzəxanım Nurizadə

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

magistrant

fizzamazahirova@gmail.com

XX ƏSR MEMARLIĞI, DÖVRÜN TANINMIŞ MEMARLARI

Xülasə

XX əsrdə Azərbaycan memarlığı daha da inkişaf etməyə başladı. Azərbaycan memarlığında yeni bir mərhələ başladı. Milli memarlıq ənənələri Avropa üslubu ilə birləşərək əzəmətli və möhtəşəm abidələr ərsəyə gətirdi. XX əsrdə memarlıqda geniş yayılmış istiqamət Le Korbuzye tərəfindən yaradılmış konstruktivizm idi. Memarlıqda daş və ağaclardan deyil, şüşə və dəmir-beton konstruksiyalardan istifadə edilir. Konstruktivizmin 5 prinsipi geniş istifadə olunur: sütunlar üzərində dayanan tikili, fasadın sərbəst kompozisiyası, zolaqvari pəncərələr, düz terras, kontruksiya daxilində sərbəst planlaşdırma. Bu istiqamətin Azərbaycanda əsas nümayəndəsi Mikayıl Hüseynov olmuşdur. Mikayıl Hüseynov Bakıda yerləşən bir çox memarlıq nümunələrinin müəllifi olmuş, XX əsr milli memarlıq tarixində xüsusi yer tutmuşdur.

XX əsrdə artıq irihəcmli tikililər, 2, 3 mərtəbəli binalar inşa olunurdu. Bakıda həm yerli, həm avropalı memarlar işləyirdi. Buda öz növbəsində memarlığın inkişafına müsbət təsir göstərmişdi. XX əsrdə artıq metro stansiyalar yardılmağa başladı. İlk dəfə dənizdə, polad dirəklər üzərində Neft Daşları şəhərciyi salındı. XX əsrdə Mikayıl Hüseynov, Sadiq Dadaşov, Altay Mir-Bağırov, H.Qədimov, Ş.Zeynalova və s kimi yerli, İ.K.Ploşko kimi avropalı memarlar yaşayıb yaratmışdılar.

XIX – XX əsrdə Azərbaycan memarlığına yeniliklər gətirən bir çox memarlar haqqında danışa bilərik. Bakıda həm yerli həm də avropalı memarlar yaşayıb yaratmışdılar. Hətta bir çoxlarının inşa etdiyi memarlıq abidəsi hələdə ölkəmizi bəzəyir. Avropada təhsil almış azərbaycanlı memarlar avropalı memarlar ilə birlikdə Azərbaycanda çox gözəl işlər ərsəyə gətirmişdilər

Açar sözlər: *XX əsr memarlığı, memarların həyat və yaradıcılığı, konstruktivizm, yeni üslublar, metro stansiyalar, Neft Daşları layihəsi*

Fizzakanım Nurizadə

Azerbaijan State University of Culture and Arts

master student

fizzamazahirova@gmail.com

20th century architecture, famous architects of the time

Abstract

Azerbaijani architecture began to develop further in the 20th century. During this period, a number of innovations appeared. A new stage begins in Azerbaijan's architecture. National architectural traditions combining with European style create magnificent and perfect monuments. In the 20th century, a widespread trend in architecture was constructivism, created by Le Corbusier. Glass and reinforced concrete structures are used in architecture, replacing stones and trees. There are mainly 5 principles of constructivism that are widely used: building standing on columns, free composition of the facade, strip windows, flat terrace, free planning within the structure. Mikayil Huseynov was the main representative of this trend in Azerbaijan. Mikayil Huseynov was the

author of many architectural examples located in Baku, and occupied a special place in the history of national architecture of the 20th century.

In the 20th century, large-scale buildings, 2 and 3 floored buildings were built. Both local and European architects worked in Baku. And this in turn, had a positive impact on the development of architecture. In the 20th century, subway stations began to be built. For the first time, an oil rig was built on steel poles in the sea. Local architects such as Mikayil Huseynov, Sadiq Dadashov, Altay Mir-Bagyrova, H.Gadimov, Sh.Zeynalova, etc., and European architects such as I.K.Ploshko lived and created in the 20th century.

We can talk about many architects who brought innovations to Azerbaijani architecture in the 19th - 20th centuries. Both local and European architects lived and created in Baku. Even the architectural monument built by many people still decorates our country. Azerbaijani architects who studied in Europe created many beautiful works in Azerbaijan together with European architects

Keywords: 20th century architecture, life and creativity of architects, constructivism, new styles, subway stations, Oil Stones project

Giriş

XX əsrdə artıq Azərbaycan memarlığında yeni mərhələ başlanır. Bu yeniliklər Bakı şəhərində və digər bölgələrdə özünü büruzə verməyə başlayır. Bu dövrün xarakterik xüsusiyyətləri ictimai-inzibati binaların tikilməsi və Bakı şəhərinin yenidən qurulması idi.

XX əsrdə konstruktivizm memarlıqda geniş yayılmış istiqamət idi. Konstruktivizmin əsas xüsusiyyətləri qənaət, fayda və gözəllik idi. Banisi Le Korbuzye olan konstruktivizm Azərbaycanda XIX əsrin sonlarında yaranmağa başladı. Memarlar daş və ağaclardan imtina edirdilər. Əvəzində isə şüşə və dəmir-beton konstruksiyalardan istifadə edərək irihəcmli tikililər yaradırdılar. Le Korbuzyenin yaradıcılığında konstruktivizmin 5 prinsipindən geniş istifadə edirdi (Əbdülrəhimov, Abdullayeva, 2013: 33):

1. Sütunlar üzərində dayanan tikili
2. Fasadın sərbəst kompozisiyası
3. Zolaqvari pəncərələr
4. Konstruksiya daxilində sərbəst planlaşdırma
5. Düz terras

Konstruktivizmin görkəmli nümayəndəsi olan Mikayıl Hüseynov sovet memarlığının yaradıcılarından biri olmuş, XX əsr milli memarlıq tarixində xüsusi yer tutmuşdur. Mikayıl Hüseynov Bakı şəhərində yerləşən bir çox memarlıq nümunələrinin müəllifi olmuşdur. Mikayıl Hüseynov memarlıqda rus klassisizminin irsini ətrafı öyrənirdi. Memar dünya memarlığının qabaqcıl və yeni meyillərindən imtina etməyərək Azərbaycan memarlığına milli koloriti gətirmişdi. Mikayıl Hüseynovun tikililəri milli memarlıq üslubu ilə seçilir. Həmçinin memar Qərb və Şərq memarlıq məktəbinin sintezindən yararlanaraq, möhtəşəm, əzəmətli yaşayış və ictimai binalar layihələndirmişdir. Bakı Musiqi Akademiyası, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, Milli Elmlər Akademiyasının binaları memarın layihəsi əsasında hazırlanmışdı. Müasir dövrümüzdə də bu tikililər Bakı şəhərinin ən möhtəşəm binalarından hesab olunur. Moskvada Ümumittifaq Kənd Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisində Azərbaycan pavilyonunun, Bakı metrosunun Nizami stansiyasının, Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyinin layihələrində Şərq forma və motivlərini görmək olur (Fətullayev-Fiqarov, Memar, 2013).

M.Hüseynov Politehnika İnstitutunda təhsil almışdı. Memar Politehnika İnstitutunun ilk buraxılış tələbələrindən olmuşdur. M.Hüseynov, burada təhsil alarkən konstruktivizm üslubunda layihələr hazırlamış və hazırladığı bu layihələrin bir qismini reallaşdırma bilmişdi. Həndəsi lakonizm, üfqi və

şaquli xətlərin kəsişməsi, həcmli səthlər və formalar layihələrinin əsasını təşkil edirdi. Qalereyalar, dam örtükləri, yüngül talvarlar, daxili həyət kimi vacib elementlər bütün tikililərinə rast gəlinən vacib elementlərdəndir. O, yaradıcılıq axtarışlarında ənənəvi – Azərbaycan milli üslublarına da toxunurdu. 1924-cü ildə Şirvanşahlar sarayının ölçülərini dəqiqləşdirmişdi. Buda mütəxəssislər arasında sensasiya doğurmuşdu. 1926-cı ildə XII əsr Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi məzarı üzərində abidə müsabiqəsi keçirildi və bu müsabiqənin qalibi öz üslubu ilə seçilən Mikayıl Useynov olmuşdur. Bu layihə memarın ənənəvi üslubda olan nümunəvi layihə idi. Həmçinin Bakı, Gəncə, Naxçıvan və Azərbaycanın bir sıra bölgələrində memarın layihəsi ilə binalar tikilmişdir (Fətullayev-Fiqarov, 2013: 46).

Mikayıl Hüseynov müasir Azərbaycan memarlığında yeni bir dövr açmışdır. Milli Azərbaycan memarlığı Mikayıl Hüseynovun bənzərsiz, nadir dəstixətti ilə zənginləşmişdi. XX əsr Azərbaycanın peşəkar memarlıq məktəbinin banilərindən olan Mikayıl Hüseynovun 200-ə yaxın layihəsi uğurla həyata keçirilmişdi. Memar bir çox layihələrini demək olar ki, 1946-cı ilə qədər hazırladığı layihələri Sadiq Dadaşovla birgə hazırlamışdı.

Mikayıl Hüseynov memarlıqla yanaşı elmi, pədoqoji fəaliyyətlə də məşğul olmuş, bir neçə dəfə Azərbaycan Respublikası Parlamentinin üzvü seçilmişdi. O, 1948-1988-ci illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutuna, 1947-ildən isə Azərbaycan Memarlar İttifaqına rəhbərlik etmişdi. 100-dən çox elmi əsərin müəllifi olmuşdur. Yaradıcılığı təkcə Azərbaycanda deyil, beynəlxalq aləmdə də nüfuz qazanmış memar Mikayıl Hüseynov 1992-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir. Onu I Fəxri xiyabanda dəfn etdilər.

XX əsrin görkəmli memarlarından biri də Azərbaycan memarlıq irsinin ilk elmi tədqiqatçısı olan Sadiq Ələkbər oğlu Dadaşovdur. Sadiq Ələkbər oğlu Dadaşov 1905-ci ildə Bakıda anadan olub. Memar Bakı Politeknik İnstitutunun İnşaat fakültəsini bitirmişdir. Sadiq Dadaşov 1941-ci ildə SSR Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü seçilmişdir. 1945-ci ildə isə Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir. Memar Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adını qazanmışdı (İskəndər, 1996: 71).

Sadiq Dadaşov Azərbaycan memarlıq tarixini öyrənmək məqsədi ilə 1934-1940 və 1944-1946-cı illərdə Azərbaycanın bir sıra ərazilərində elmi səfərlərdə olmuşdu. Bununlada o Azərbaycan memarlığının tarixinin öyrənilməsinin əsasını qoymuş, Mikayıl Useynov ilə birlikdə memarlığa aid elmi-nəzəri əsərlərini yaratmışdı. Bakıda və bir çox şəhərlərdə memarın layihəsi ilə hazırlanmış yaşayış yerləri, ictimai və mədəni məişət binaları mövcuddur. Sadiq Dadaşov Azərbaycan memarlığının inkişafında böyük rolu olmuşdu. 1938-ci ildə Bakı Musiqi Akademiyasının binasını layihələndirdi və bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin heykəlini ucaltdı. Burada memarlıq və heykəltəraşlıq məzmun və sənətkarlıq baxımından bir birini tamamlayan bitkin bir kompozisiya yaratdı. 1940-cı ildə həmkarı Mikayıl Useynov ilə birlikdə layihələndirdiyi Azərbaycanın görkəmli şairi Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyi memarın yaradıcılığında xüsusi yeri tutur. Sadiq Dadaşovun Mikayıl Useynov ilə birlikdə hazırladığı digər bir layihə Moskvada tikilmiş Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisi kompleksinin Azərbaycan pavilyonu keçmiş SSRİ məkanında memarların yüksək marağına səbəb olub və bu layihəyə görə Mikayıl Useynov və Sadiq Dadaşov SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülmüşdülər (Fətullayev, 2013).

1934-cü ildə Hökumət Evinin layihəsinin hazırlanması üçün müsabiqə keçirilir. Bu müsabiqə sayəsində memarlar arasında yaradıcılıq axtarışları güclənir, sənətkarlıq daha yüksək səviyyəyə qalxır. Hökumət binasının tikintisi 1952 - ci ildə dəniz sahilində tikilmişdi. Bu tikili indiyə qədər Bakı memarlığında əsas yerlərdən birini tutub.

Nizami kinoteatrı və onunla üzbəüz duran inzibati bina XX əsrin gözəl memarlıq nümunələrindəndir. Bu tikili Bülbül prospekti ilə 28 May küçəsinin kəsişdiyi yerdə yerləşir.

Memarları S.Dadaşov və M.Useynov olmuşdu. Tikinti zamanı köhnə binaların üslubu nəzərə alınaraq klassik ənənələrdən istifadə edərək yeni tipli ictimai bina yaradıldı. *“Şəhərin ən mühüm və gediş-gəlişli yerlərindən birində tikilən bu binalar, bütün ətraf binaları özünə tabe etdirərək, hər iki küçənin memarlığında gözəl ansambl yaratmışdır”* (Əfəndi, 2007: 152).

“30-cu illərdə Azərbaycan memarları milli ənənələri həvəslə öyrənərək, yaradıcılıq təcrübələrində tətbiq edirdilər. Bədii irsdəki mütərəqqi cəhətləri müasir memarlığın məzmunu ilə əlaqələndirmək sahəsində aparılan axtarışlar bir sıra hallarda gözəl nəticələr vermişdir” (Əfəndi, 2007: 153).

Azərbaycan memarlıq irsinə əsil yaradıcı münasibət Sadıx Dadaşov və Mikayıl Useynovun birgə yaratdıqları bir sıra binalarda öz əksini tapmışdı. Sadıx Dadaşov və Mikayıl Useynovun layihəsi əsasında tikilmiş Moskvada Kənd Təsərrüfat Sərgisinin Azərbaycan pavilyonu və Bakıdakı Nizami Muzeyinin binası bunun bariz nümunəsidir.

1860-cı illərdə tikilmiş "Metropol" mehmanxanası XX əsrdə memar S.Dadaşov və M.Useynovun layihəsi ilə bina yenidən quruldu. Binanın daxili və xarici quruluş tamamilə dəyişdirildi. Bina Nizami dövrünün abidəsinə çevrildi. Daha sonralar orada şairin heykəli qoyuldu və bağ salındı.

Binanın bədii tərtibatında heykəltəraşlıq Fuad Əbdürrəhmanov, Cəlal Qaryağdı, dekorativ-tətbiqi sənət nümayəndələrindən Lətif Kərimov və Hüseyn Babayev fəal iştirak etmişdilər. Nizami dövrünün ədəbi irsi öz əksini binanın interyerində tapmışdı. Muzeydə yer alan rəsmlər öz rəng çalarlarına görə Şuşa, Şəki Təbriz və digər şəhərlərdə yerləşən qədim yaşayış evlərində və saraylardakı divar rəsmlərinə bənzəyir. 1950-ci illərdə Bakıda və bir sıra bölgələrdə müasir ictimai xarakterli binalar tikilməyə başlandı. Memar M.Hüseynov tərəfindən inşa edilən M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası, Ə.İsmayilov tərəfindən tikilən Gəncənin mərkəzi hissəsində yerləşən inzibati bina, Q.Əlizadə və M.Mədətovun layihəsi əsasında hazırlanmış Azərbaycan Dövlət Akademik Dövlət Teatrının binası və Elmlər Akademiyası şəhərciyinin kompleksi xüsusi yer tutur. Bu binaları birləşdirən başlıca xüsusiyyət hər bir memarın Azərbaycan klassik memarlığının ənənələrindən istifadə edərək, binaların abidə olmasına çalışmasıdır.

Bakı sirki bu dövrün ən əhəmiyyətli tikililərindən biridir. Dövlər sirki Səməd Vurğun küçəsindəçəsində hündür ərazidə yerləşir. Bu tikili müasir səviyyədə həll olunmuş interyeri və xarici fasadlarının memarlıq bölgüləri ilə diqqəti cəlb edir. Burada adi sirk maneji ilə yanaşı mexaniki vasitələrlə təciz edilmiş buz üzərində və suda tamaşaların verilməsi üçün daha iki maneje malikdir. Bu möhtəşəm tikilinin memarı Ənvər İsmayilov olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində şəhərin yeni yaşayış rayonlarını qurmağa başladılar.

“XX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq, Azərbaycan memarlığında yeni mərhələ başlanır” (Əfəndi, 2007: 152). Mühəndis M.H.Hacınski yeni rayonların işləri hazırlanmasında fəal iştirak etmişdi. M.H.Hacınski şəhər idarəsinin inşaat şöbəsinin müdiri idi. 1900-cü ildə Duma tərəfindən qalanın və şəhərin yoxsul sakinləri üçün qərar qəbul edildi. Qərar qalanın və şəhərin sakinləri üçün müsəlman qəsəbəsi salınması haqqında idi. Həmin qəsəbə “Veyer” adı aldı. Bu qəsəbənin planı şəhərin ümumi planı ilə əlaqəli idi. Bu bu layihəyə lazım olan kompozisiya elementlərini mühəndis M.H.Hacınski daxil etdi. XIX əsr Azərbaycan memarlığı rus şəhərsalma sənəti əsasında şəhərlərin böyüməsi və inkişafı, Gəncə, Şamaxı, Bakı kimi şəhərlərin baş planlarının işlənilib hazırlanması ilə səciyyəlidir. Prosesə uyğun olaraq şəhər tipli yaşayış evləri inkişaf edir.

XIX – XX əsrdə Azərbaycan memarlığına yeniliklər gətirən bir çox memarlar haqqında danışa bilərik. Bakıda həm yerli həm də avropalı memarlar yaşayıb yaratmışdılar. Hətta bir çoxlarının inşa etdiyi memarlıq abidəsi hələdə ölkəmizi bəzəyir. Avropada təhsil almış azərbaycanlı memarlar avropalı memarlar ilə birlikdə Azərbaycanda çox gözəl işlər ərsəyə gətirmişdilər. Memarlıq

abidələri modernizm, neoklassisizm, neoqotika və milli üslubda inşa olunurdu. Memar İ.Ploşko tərəfindən 1910-cu ildə inşa olunan Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrı qotika üslubunda inşa edilmişdir. İlk olaraq bina “Fenomen” kinematoqrafiyasının binası olmuşdu. Daha sonra 1931-ci ildən burada uşaqlar üçün teatr yaradıldı.

Nəqliyyatdan istifadə geniş magistralların açılmasına səbəb oldu. Balaxanskaya şossesi, Bayıl Bibiheybət şossesi və Ağ şəhər şossesi həmin magistral yollardan idi (Salamzadə, 1958).

1913-cü ildə şəhər idarəsi baş bağbanın bir sıra sahələri daşdan təmizlənilib bağ salınmasını həvalə etdi. Bu əraziyə Petrovski, Birja, Belvyu, Şah və Vorontsov meydanları daxil idi.

Quba meydanı ən hərəkətli meydanlardan biri idi. Forştatın yarandığı dövrlərdə daxili və xarici küçələrin kəsişdiyi ərazidə formalaşmışdı. Burada əsasən bir mərtəbəli dükənlər yerləşirdi. Bu ərazinin çox hissəsi demək olarki kasıb əhaliyə üçün ayrılmışdı. Burada firma mağazaları və tacir dükənləri yox idi. Meydanın tikintisi tacirlərin öhdəsinə buraxılmışdı. Elə buna görə Quba meydanı şəhərin ən baxımsız ərazilərindən idi. 1903-cü ildə Quba meydanı bazardan və daimi basırıqdan təmizləndi.

Digər bir meydan Vorontsov meydanı olmuşdur. Böyük əraziyə malik olduğu üçün bura bazar və şəhər tərəzisi yeri olaraq seçildi. Ağac kömürü və yem ticarəti Vorontsov meydanına köçürüldü. Buna görə bu meydan “Kömür meydanı” adlandırıldı (6).

Azərbaycanda fəaliyyət göstərmiş digər bir istedadlı memar İosif Kasperoviç Ploşko olmuşdur. Memar 1867-ci ildə Polşada anadan olmuşdur. İosif Kasperoviç Ploşko Peterburq İmperator İncəsənət Akademiyasında daha sonra isə İmperator I Nikolay adına Mülki Mühəndislər İnstitutunda təhsil almışdı. Memar 12 dən çox yaşayış binası layihələndirib. Həmçinin memarın layihəsi ilə ictimai mülki və dini tikililərdə inşa olunub. Ploşko layihələrində Avropa klassikası, yüksək səviyyəli Venesiya və fransız qotikasından və ən əsası əsrin əvvəllərində dəbdə olan modern üslubundan geniş istifadə edirdi. Yaşayış evləri onun yaradıcılığında xüsusi yer tuturdu. Memarın sifarişçiləri məşhur milyonçular olmuşdur. Milyonçu Ağamusa Nağıyev sifarişçiləri arasında xüsusi yer tutur. Ploşko A.Nağıyevin memarı olmuşdur. Memarın monumental səciyyəli ilk işi “İsmailiyyə” binası olmuşdur. İsmailiyyə binası onu şəhərin memarlıq mühitində birinci sıralara çıxartdı. İsmailiyyə binası tikilməsindən əvvəl bu sahədə İ.Qoslavski tərəfindən hazırlanmış layihəyə əsasən bazar tikilməli idi. Daha sonra bazar layihəsi alınmadı 10 il sahə boş qaldı və burada məscid tikmək istədilər lakin, Bakı qubernatoru şəhərin mərkəzində məscid tikintisinə icazə vermədi. 1907-ci ildə Ağamusa Nağıyev sahəni aldıqdan sonra erkən vəfat etmiş oğlunun xatirəsinə “İsmailiyyə” binasını tikdirdi. Memarı İ.Ploşko olan bu bina ictimai-xeyriyyə cəmiyyətinin binası idi. Venesiya qotikası üslubunda tikilmişdi. Ağamusa Nağıyevin Nizami 93 küçəsində yerləşən evi Bakı modern üslubunda tikilmişdi. Bina yan çıxıntılara ayrılıb, qoşa pəncərə aşırımlarına bölünmüşdü (7).

Memarın digər böyük sifərişi Bakı milyonçusu olan Murtuza Muxtarovun verdiyi məscid olmuşdu. Bu məscid Vladıqafqaz şəhərində milyonçu Osetin xanımının arzusunu yerinə yetirmək üçün M.Muxtarov tərəfindən verilmişdi. Memar Bakıda yaşadığı müddətdə islam memarlığı ilə tanış olmuşdu. Məscidin tikintisi 1908-ci ildə başa çatdı.

İosif Ploşko 1897-ci ildə memar Qoslovskinin dəvəti ilə Bakıya gəlib burada Şəhər İdarəsində sahə memarı işləmiş, şəhər memarı vəzifəsinə yüksəlmişdi. İ.Ploşko 1920-ci ildə memar Zivər bəy Əhmədbəyov ilə birlikdə Abşeron bağ-şəhərlərin salınması layihəsinin müzakirəsində iştirak edib. Ploşko Azərbaycanda olduğu müddətdə şəhərin memarlıq həyatı ilə tanış olub. Yerli tikinti materiallarını, ən əsasında gözəl bədii keyfiyyətə malik olan əhəngdaşı haqqında ətraflı öyrənir və öz tikililərində əhəngdaşından məharətlə istifadə edir. Bakı qalasının nadir abidələri memarın diqqətini çəkir. Daş üzərində nəfis oyması və ornament motivləri ilə seçilən Şirvanşahlar sarayı ansamblına

İ.Ploşko daha çox maraq göstərir. Ploşko Bakıda çoxlu yaşayış evlərin, və binaların, ictimai, mülki tikililərin layihəsini hazırlamışdı (Fətullayev, 2013).

İ.K.Ploşko ilk sifarişi 1907-1908-ci illərdə Bakı varlılarının tanınmış əsl-nəcəbətlə ailələrindən olan Nuru Əmiraslanovdan almışdır. Sifariş Sahil küçəsi, 65 ünvanında yerləşən yaşayış binasının tikintisi olmuşdu.

1910-cu ildə bina hazır oldu və Nuru Əmiraslanov öz yaxın dostlarını və qohumlarını dəvət etdi. Binanın hər mərtəbədi gözəl interyerə malik idi. Divar naxışları, dekorativ elementlər, zəif bəzədilməsi və göz oxşayan mebel interyerdə xüsusi yer tuturdu. *“Bayıl təpəsinin yamacında əsas şəhər magistralının strukturunda mühüm şəhərsalma mövqeyinə malik və geniş həyatı olan perimetral tikintidən ibarət idi. Evin fasadında daşın yüngülcə yonulması ilə üfqi və şaquli bölgülər nəzərə çarpır”* (Əliyev, Dadaşov, Hüseynov, 2013: 6).

İ.K.Ploşko üçün istifadə olunan materialın səlis şərh və fərdi interpretasiya təqdim olunan klassik üsullar üstünlük təşkil edirdi. Tikililərdə uzunsov pəncərə açırmalarına, haşiyə və sandriklərə üstünlük verirdi. Bununla yanaşı inşa etdiyi binaların mərtəbələri kronşteynlərin üzərində, fransız üslubunda irəli çıxmış balkonlarla təchiz olunmuşdur.

“1911-1912-ci ildə mülki mühəndis P.K.Ploşkonun layihəsinə əsasən hazırlanmış Muxtarovun evinin memarlıq mahiyyətini daş üzərində geniş surətdə əks olunmuş fransız qotikası təyin edirdi. Evin təsirli siluet kompozisiyası nəinki ətraf tikililər arasında, həm də ümumən şəhər landşaftın aydın seçilir. Ploşko tərəfindən hazırlanan bina kilsə meydanının memarlıq baxımından mükəmməl şəkildə ifadə olunmuş son hissəsidir. Parapet və Kilsə meydanı arasındakı tikililər, Nikolayevski küçəsinin memarlıq həlli bir birini tamamlayaraq özünəməxsus kompozisiyası yaratmışdı” (Əliyev, Dadaşov, Hüseynov, 2013: 206).

Memarların uğurlarından biri də Bakı metrosunun yeraltı perronlarının və xarici vestibüllərinin memarlıq quruluşudur. Bakı metropoliteninin layihəsi hazırlandığı zaman Azərbaycan memarlığının milli nümunələrindən geniş istifadə olunmuşdu. Bakı metropoliteni yüksək keyfiyyəti ilə seçilir. Memarı M.Hüseynov olan “Nərimanov” stansiyasının yeraltı vestibülü tirsiz-sütunludur. Yeraltı zalda olan işıqlar və genişlik bu tikiliyə xüsusi gözəllik verir. Orta keçid yolunda olan “Ulduzlu” tavanı çiçəyə bənzər biçimli sütunlar saxlayır.

“Bakı Soveti” metro stansiyası Ş.Zeynalova, H.Qədimov və T.Xanlarov tərəfindən hazırlanmışdır və İçərişəhərə yaxın tarixi ərazidə yerləşir. Bu stansiya Bakının ən qədim ictimai bağı ilə həmsərhəddir.

“Nizami” metro stansiyası şəhərin köhnə hissəsində yerləşir. Memar Mikayıl Hüseynovun layihəsi əsasında hazırlanmış bu metro stansiya üç-dörd mərtəbəli binaların əhatəsində yerləşirdi. *“Memarlıq quruluşunda milli memarlıq ənənələrindən geniş istifadə olunmuşdu. Stansiyanın yeraltı vestibülü dərinədir, pilon tiplidir. Onun memarlığında sırayı tağlar sənətdə sintez üçün böyük imkan yaradan dekorativ tağlar, pilonlar aparıcı rol oynayır”* (Əfəndi, 2007: 153-154).

Mozaikadan ilk dəfə olaraq “Nizami” metro stansiyasında geniş istifadə olunmuşdu.

Metroya xüsusi gözəllik verən bu mozaikaları xalq rəssam M.Abdullayev işləmişdi. *“Böyük ideya və bədii estetik əhəmiyyət kəsb edən mozaika lövhələr stansiyanın geniş yeraltı vestibüllərini şəkil qalereyasına bənzətmiş, buraya muzey ab-havası vermişdir. Bu əsərlərdəki monumental divar boyakarlığı ilə memarlığın sintezi nəinki təkcə rəssamın, həmçinin memarın da qarşısında bir sıra mühüm tələblər qoymuşdur. Çünki, layihə müəllifi binanın memarlıq tərtibatında rəssamlıq əsəri üçün hansı guşəni ayıracağı haqqında aydın təsəvvürə malik olmaqla yanaşı, bu əsərlərin nə kimi məziyyət daşıdığını da bilmişdir”* (Əfəndi, 2007: 154).

“Xəmsə” sujetli mozaikalar tarixi zəmin üzərində qurulmuşdu. Baş divarda Nizami Gəncəvinin porteti və ətrafında isə poemalardan müxtəlif sujetlər təsvir edilmişdir. Sujetli mozaikalar

Azərbaycan təsviri sənətində ilk dəfə olaraq fırçaya alınmışdı. Bunlardan “Nəqqaş Mani”, “Kərpickəsən kişinin dastanı”, “Məcnun və atası”, “Daranın ölümü” və s. kimi mozaikaları misal göstərmək olar.

1940-cı illərdən sonra ilk dəfə olaraq açıq dənizdə, polad dirəklər üzərində Neft Daşları şəhəri salındı. Neft Daşlarının tikintisi müharibədən sonrakı memarlıqda xüsusi yer tutur. 1949-cu ildə Xəzərdə zəngin neft yatağı tapıldıqdan sonra Neft Daşları layihəsi hazırlandı.

1960-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının paytaxtı olan Bakı şəhəri paytaxt tipli böyük şəhərə çevrilməyə başladı. Şəhərin ən görkəmli yerlərində müasir binalar ucaldılmış, memarlıq ansambları yaradılmışdır. Bu tikililərin bir çoxu Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə öz nəzarəti altında layihələndirib və tikilmişdir. Heydər Əliyev Bakının baş planının hazırlanmasında əvəzsiz rol oynamışdı. O, öz bacarığı, istedadı və uzaqgörənliyi ilə paytaxtımızı çağdaş şəhərsalma tələblərinə uyğun olaraq hazırladı (Fətullayev-Fiqarov, 2013: 476).

1960-1980-cı illərdə artıq Bakıda Ə.İsmayılov və F.Leontyevanın birgə layihələndirdiyi Dövlət Sirki, “Azərbaycan”, “Abşeron”, “Moskva” və “Qarabağ” mehmanxanaları, Respublika Statistika İdarəsinin binası (T.Xanlarov və b.), Nərimanov rayon İcra Hakimiyyətinin binası (T.Xanlarov), H.Əmirxanov, N.Hacıbəyov, T.Şarinski, F.Rüstəmbəyova, N.İsmayılov, K.Kərimov tərəfindən layihələndirilmiş “Gülüstən” şadlıq sarayı kompleksi, Bakı şəhəri Nizami rayonu İcra Hakimiyyətinin binası, Azərbaycan Respublika Prezident Aparatının binası, S.Şulgin, B.İ.Ginzburq, E.R.Melxisdekov və mühəndis K.Kəimovun birgə hazırladığı Respublika Sarayı və s. iri ictimai binalar tikilmişdir. Bu və digər binalar şəhərin memarlıq görünüşünü gözəlləşdirmişdi.

Memar Altay Seyid Hüseyn oğlu Mir – Bağirov Bakı şəhərində 1934-cü ildə anadan olmuşdu. İlk təhsilini Bakıda 201 sayılı orta məktəbdə almışdır. Daha sonra Bakı Neft texnikumunda Neft quyularının qazılması texniki ixtisas üzrə təhsil almışdır. Həmçinin, Azərbaycan Politeknik İnstitutunun Memarlıq fakültəsində təhsil almış, “Çoxmərtəbəli rampalı qaray” mövzusunda diplom işini uğurla müdafiə etmişdir. 1962-1963-cü illərdə Novokuznetsk şəhərində “Sibir Promproekt” layihə institutunda memar vəzifəsində işləyib (Əliyev, Dadaşov, Hüseynov, 2012: 46).

Memarın Azərbaycanda və Azərbaycandan kənarda bir çox binalar layihələndirmişdi. 1998-2004-cü illərdə paytaxtda və ölkəmizin bir çox şəhərlərində şəhid ailələri və əlillər yaşayış binaları layihələndirmişdi. Bu binalar 4 mərtəbəli, 3 sekiyalı və 36 mənzilli idilər. 1981-ci ildə Pirsəği qəsəbəsində yerləşən Veteran sanatoriyasında oyun, əyləncə və yay kinoteatrı, Göygöldə xəstəxana, K.Səidov ilə birlikdə 1973-1975-ci illərdə Nafalan şəhərində 50 sənişinlik hava limanını və s. tikililəri layihələndirib (Əbdülrəhimov, Abdullayeva, 2013).

Nəticə

XX əsrdə milli memarlıq ənənələri müasir üslublarla birləşərək memarlıqda yeniliklər yaratdı.

Yerli memarlar və avropadan ələn memarların əməyi nəticəsində bu gündə memarlıqda xüsusi yer tutan tikililər ərsəyə gəldi.

Bir sıra memarlar avropada təhsil alaraq daha da inkişaf etdilər.

Binalar, meydanlar, villalar, bağlar, metro stansiyalar tikildi.

Ədəbiyyat

1. Fətullayev-Fiqarov, Ş., Memar, İ.K. (2013). Ploşko-“İsmailiyyə”nin müəllifi. Bakı.
2. Fətullayev-Fiqarov, Ş. (2013). Bakıda Şəhərsalma. Bakı, 345 s.
3. İskəndər, H. (1996). Azərbaycan yol tarixi (1990-1945-ci illər). “Dünya nəşriyyatı”, 71 s.
4. Əfəndi, R. (2007). Azərbaycan İncəsənəti. Bakı, 156 s.
5. Salamzadə, Ə.V. (1958). Azərbaycan memarlıq abidələri. Bakı.
6. <https://azerbaijan.az/related-information/48>

7. <https://az.baku-art.com/az/tikdim-ki-izim-qala-memar-altay-mir-bagirov>
8. Əliyev, N., Dadaşov, S., Hüseynov, M. (2013). Bakı: “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 46 s.
9. Fətullayev-Fiqarov, Ş. (2013). “Abşeron memarlığı”. Bakı: “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 476 s.
10. Əliyev, N., Dadaşov, S., Hüseynov, M. (2012). “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 46 s.
11. Fətullayev, Ş. (2013). Bakı memarları XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlində. Bakı: Şərq-Qərb.
12. Əbdülrəhimov, R., Abdullayeva, N. (2013). Erkən kapitalizm dövrünün memarlığı (XIX-XX əsrin əvvəli). Bakı, 33 s.

Göndərilib: 10.01.2024

Qəbul edilib: 29.02.2024